

MÂY TRE ĐAN VÂN KIỀU - SẮC MÀU TRUYỀN THỐNG TRONG SỰ GIẢN TIỆN

NGUYỄN TIẾN DŨNG

Bảo tàng Tổng hợp Quảng Bình

Nghề đan lát truyền thống tồn tại song hành cùng với sự ra đời và phát triển của tộc người Vân Kiều. Sống cách trở giữa núi rừng, tách biệt với miền xuôi nên mọi sinh hoạt thường ngày như phát rẫy, trồng trọt, săn bắn, hái gặt người Vân Kiều đều tự làm lấy bằng chính những công cụ mà họ sáng tạo ra. Trong nhiều vật dụng tự chế tác đó thì đồ mây tre đan chiếm vị trí chủ đạo, đã và đang phục vụ hữu ích vào sự sinh tồn và đi lên của tộc người này. Từ việc lấy mây, nứa gia công thành những sản phẩm giản đơn và tiện lợi, người Vân Kiều đã tạo ra được dấu ấn văn hóa riêng biệt qua việc nhấn nhá lên những sản phẩm đơn điệu ấy những hoa văn bình dị và những đường nét, màu sắc tinh tế.

Sản phẩm người Vân Kiều đan từ mây tre chủng loại không nhiều nhưng đó luôn là những công cụ không thể thiếu và phục vụ đắc lực cho đời sống của đồng bào. Ngay cả khi đồ dùng công nghiệp ra đời với đủ loại chất liệu và mẫu mã, thâm nhập sâu vào công việc hằng ngày của đồng bào nhưng cũng không thể thế chỗ được dụng cụ đan lát bằng mây tre. Đơn giản vì đó là những đồ vật được đan bằng các vật liệu thân thiện, bền vững, dễ kiếm và dễ uốn dẻo. Có những vật dụng vẫn mới mẻ dấu đã qua hàng chục năm sử dụng.

Làm bất cứ công việc gì thì người Vân Kiều đều có cho mình những công cụ sử dụng bằng mây tre phù hợp. Có thể kể tên các sản phẩm mây tre mà họ đan được, như: A-chóí (chiếc gùi lớn), trong chiến tranh những anh

Bộ đội Cụ Hồ là người Vân Kiều đã dùng loại gùi này băng qua núi đèo vận tải lương thực, đạn dược, thuốc men ra mặt trận. Đây chính là công cụ sản xuất đa năng và quan trọng nhất của người Vân Kiều. Mùa gặt, mùa hái được liệu, đi lấy mật ong rừng hay cả khi đi con lên nương, a-chóí đều gắn bó với họ như hình với bóng.

Một số đồ mây tre đan của người Vân Kiều

Ảnh: **N.T.D**

Là phương tiện vận chuyển hàng hóa thiết yếu và tiện lợi, cùng một lúc có thể chứa được khoảng 30-50kg hàng hóa nên a-chóí được đồng bào làm ra bằng sự đo đếm kỹ lưỡng với nhiều công sức bỏ ra. Mây đắng, mây nước và mây song là những loài mây có khả năng chịu tải, dẻo dai với độ bền cao thường được người Vân Kiều lấy về để đan a-chóí. Làm a-chóí phải đặc biệt chú ý tới hai công đoạn, trước hết là kiếm cho được 4 thanh tre già, cắt đã ngã màu vàng để dựng 4 trụ góc, ngắn dài tui vào chủ định của người sử dụng. Sau nữa, sử dụng

gỗ cây bằng lạng rừng nhẹ nhàng, ít rạn nứt, ít cong vênh để dẽo xén thành chiếc đế rồi định vị lại chắc chắn bằng dây mây dưới đáy a-chối. Tre già và gỗ rừng sẽ là xương sống và bệ đỡ mang lại sự yên tâm cho người Vân Kiều trong công việc gồng gánh sớm chiều.

Ngoài a-chối, còn có một số vật dụng nhỏ nhắn hơn, hình thù độc đáo hơn đang được đồng bào đan và sử dụng hằng ngày, như: Ta-vin (mẹt, sàng sảy như mẹt, sàng của người Kinh), a-ru (trúm đơm lươn), a-dàng (a-chối thu nhỏ) hay chiếc típ, hình khối trụ, đan bằng tre giang được vót từng thanh nhỏ như dây lạt lợp mái rạ, nắp đáy nhỏ nhắn cũng được tạo dáng kỳ công. Típ để đựng cơm, xôi, thức ăn khi phải đi làm xa nhà nghĩ lại trên nung. Để bày biện thức ăn thì có ku-tộc (mâm). Mâm ăn Vân Kiều là vật dụng được đan công phu, với mặt mâm thường có đường kính 50cm cùng vành tre nức mây chắc chắn. Phần chân đế được thiết kế bằng một thanh tre to bản nắn tròn lại làm trụ. Khoảng hở từ chân đế đến mặt mâm chừng 30cm là các họa tiết được nhả bằng dây mây.

Giá trị của đồ mây tre đan Vân Kiều sở dĩ bền vững qua thời gian là nhờ sự kết hợp chặt chẽ giữa các loại lông đan với nhiều họa tiết, hoa văn. Thường thì kiểu thức đan lông đơn, lông hai, lông ba được sử dụng nhiều nhất khi đan các vật dụng. Riêng lông bốn, lông năm chỉ dùng đến để bắt góc vuông hay điều chỉnh các nhịp độ sao cho đúng với hình thù, dáng điệu các hình vẽ mà nghệ nhân muốn thể hiện trên bề mặt tấm đan mà thôi.

Sóng đôi cùng lông đan là hoa văn. Nét độc đáo của hoa văn mây tre Vân Kiều là mỗi vật dụng được bố trí một dạng hoa văn có thể khác nhau nhưng rất phù hợp. Quan trọng hơn

những họa tiết mà họ thể hiện không chỉ để tăng mức bóng bẩy mà còn hỗ trợ với lông đan để tạo nên độ vững bền cho đồ đan. Như trên a-chối thì sử dụng loại hoa văn sóng đuôi co giãn, cân xứng; hoa văn chữ V nhịp nhàng, đan kết nguyên khối có trên chiếc típ đựng cơm; ở ta-vin là hoa văn xiên chéo, chìm nổi, mới lạ hay trên chiếc ku-tộc là loại hoa văn sóng đuôi trông vững chãi và đẹp mắt...

Nghệ nhân người Vân Kiều đang hoàn thiện chiếc a-chối (gùi lớn)

Ảnh: **N.T.D**

Hoa văn trên mỗi vật thể tre đan còn là cách thể để người Vân Kiều đem hết tài trí gửi gắm đến các thế lực siêu nhiên. Gia đình Vân Kiều nào sở hữu được nhiều sản phẩm mây tre đan bền chắc, đẹp mắt thì đó là một sự may mắn do thần linh mang tới và theo quan niệm, gia đình ấy sẽ được chúc phúc để luôn khỏe mạnh và sung túc.

Từ nhu cầu phục vụ mưu sinh, những vật dụng mây tre đã ra đời. Qua thời gian người Vân Kiều đã “nâng tầm” lên bằng cách tạo biểu cảm riêng cho chúng qua những kiểu cách trang trí đặc sắc mà không mất đi đặc tính hữu dụng và ý nghĩa tinh thần vốn có. Đó là dòng chảy văn hóa thuần chất cần được tiếp tục khơi nguồn và gìn giữ. Giá trị hơn, nó vẫn còn hiện hữu trong đời sống của người Vân Kiều cho đến hôm nay ■